

Mano darbas*

Arūnas Sverdiolas

Dirbant savo darbą (tai neabejotinai darbas, nors pavadinti jį filosofiniu ar moksliniu man kiek drovu), dėmesys paprastai telkiasi į konkretų teminį lauką ar tik laukelį. Kita vertus – sudomina vis nauji dalykai, tad dėmesio akiratis pasislenka ir tai, kas, rodos, ką tik rūpėjo, įtraukė, kažin kur nutolsta ir užsiveria. Bendras vaizdas taip ir nesusidaro, visuma atrodo padrika, sudaryta iš epizodų ir taki. Pagaliau iškyla ir garsusis klausimas: „Nejaugi tai ir buvo gyvenimas?“ Na, šis klausimas visuomet kiek nenuoseklus, nes jau stoikai pastebėjo, jog niekad negali pasakyti, kad gyvenimas jau buvo, o tada, kai jis iš tikrųjų bus buvęs, pats šito vėlgi negalėsi pasakyti. Vis dėlto tam tikru metu retrospekciniai klausimai: kas gi tai buvo?, ką, kodėl ir kam veikei?, ko siekei? ir kiti panašūs iškyla, asimptotiškai darosi vis tikslesni, pradedi juos suprasti kaip būtent savo ir sau užduodamus klausimus.

Pirmasis mano akademinis darbelis buvo diplominis apie Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos kultūros filosofiją, kurį apsigyniau prieš beveik pusšimtį metų, baigdamas Vilniaus universitetą. Nuo to laiko visi mano teoriniai interesai sukosi ir dabar sukasi aplink tai, ką apytikriai ir retro ar vintažiniu stiliumi galima vadinti kultūros filosofija. Parašiau disertaciją apie lietuvių katalikiškąją kultūros filosofiją, paskui, įtraukęs kitų filosofinių ir ideologinių kryptių autorių svarstymą (man svarbiausi buvo Vosylius Sezemanas ir Levas Karsavinas, o leidyklos paskirtas rankraščio recenzentas pareikalavo, kad būtų aptarti taip pat kairieji ir marksistai, faktiškai – stalinistai, tad skyriau šiek tiek vietos ir jiems), išleidau savo pirmąją knygą *Kultūros filosofija Lietuvoje*¹.

Rašydamas diplominį, disertaciją, knygą, nelabai žinojau, kaip toks darbas dirbamas, ir neturėjau su kuo pasitarti. Lietuvių filosofijos istorija buvo labai menkai tyrinėjama ir labai tendencingai ideologiškai pristatoma. Filosofijos fakulteto mūsų Universitete tada nebuvo, aš baigiau žurnalistiką, taigi visko turėjau mokytis pats, esu autodidaktas, kaip ir dauguma mano kartos Lietuvos filosofų. Mano Maskvoje parašytos disertacijos vadovas buvo XVIII a. prancūzų materializmo specialistas, jis tik šiek tiek prižiūrėjo, kad mano teksto paviršius atitiktų tuolaikinius mokslinio stiliaus reikalavimus, kad įvade būtų kelios

* Vieša paskaita „Mano filosofinis darbas“ buvo išspausdinta žurnale *Athena*, 2014, nr. 9. Čia publikuojamas tekstas parengtas jos pagrindu, kai ką daugiau ar mažiau patikslinant, išplėtojant ar pakeičiant.

¹ Vilnius: Mintis, 1983.

„marksizmo klasikų“ citatos. Visa kita turėjau susigalvoti ir pasidaryti pats. Bene vienintelė mano filosofinė mokykla buvo 1978 m. kartu su keliais bendraamžiais suburtas ir daugelį metų gyvavęs vadinamasis „Kanto seminaras“, kuriame perskaitėme nemažai klasikinių filosofijos veikalų, taip pat dviese su Tomu Sodeika įdėmiai perskaityta Hegelio *Dvasios fenomenologija*. Tada, žinoma, neatrodė, kad tai galima laikyti mokykla, užtat dabar tai aiškiai matau. Paskui jau buvo daugiausia tik asmeninis darbas su filosofiniais ir kitokiais tekstais. Kažin kaip nesusidarė vieta, kur galėtum iš esmės aptarti tau rūpimus dalykus su kolegomis – nei tada, nei dabar.

Todėl dirbau kaip išmaniau. Perskaičiau visas I Lietuvos Respublikos ir kiek ankstesnių laikų filosofines ir kvazifilosofines knygas bei straipsnius (tiesiog išrankiojęs iš Izidoriaus Kisino sudarytos sisteminės bibliografijos ir sekdamas įvairiausias nuorodas bei užuominas), kurie atrodė kaip nors susiję su teorine kultūros problematika, ir mėginau išlukštenti ar išgauti iš jų lietuvių kultūros filosofiją. Tada tokio tyrimų objekto ir paties pavadinimo tiesiog nebuvo, čia pretenduoju į mokslinį atradimą.

Aiškindamasis filosofinius istorinius lietuvių kultūros filosofijos kontekstus, gilinausi į neokantininkų idėjas ir Wilhelmo Dilthey’aus bei kitų gyvenimo filosofiją, kurių pagrindu Vakaruose atsirado kultūros filosofija kaip tam tikra filosofinė disciplina ar kryptis. Taip pat studijavau tiesiogines įtakas lietuvių filosofams – neoscholastiką, rusų religinę filosofiją (Vladimirą Solovjovą ir Nikolajų Berdiajevą), o dėl Adomo Jakšto susiradau net lenkų mesianistą Józefą Marią Hoene’ę-Wroński. Neišvengiamai teko susipažinti (bent jau tam, kad rasčiau ką pacituoti) su tarybine vadinamąja kritine literatūra tais klausimais, kuri buvo daugiausia groteskiška.

Tada maniau, kad jau pabaigiau šį darbą ir toliau eisiu savais keliais. Apskritai taip ir atsitiko, bet vis kam nors prirėkdavo tai vieno, tai kito dalyko apie lietuvių filosofiją. Jau buvau laikomas žinovu, tad negalėjau atsisakyti. Su naująja nepriklausomybe atsivėrė bibliotekų vadinamieji specfondai, iškilo beveik nežinomas išėivijos tekstų masyvas, su kuriuo magėjo susipažinti ir kurį atrodė svarbu įrašyti į lietuvių kultūros istoriją. Lietuvių XX a. intelektualinės kultūros apimtis staiga labai padidėjo. O svarbiausia – atsirado galimybė atvirai rašyti tai, ką galvoji ir kaip supranti. Parašiau nemaža straipsnių: rekonstravau Šalkauskio neišdėstyta, bet daugelyje jo veikalų suponuojamą filosofinę sistemą, nagrinėjau Maceinos filosofinių pažiūrų raidą, patalpinau XX a. Vakarų filosofijos kontekste Sezemano laiko sampratą. Be to, nagrinėjau žymiausių lietuvių išėivijos mąstytojų Juozo Girniaus ir sociologo Vytauto Kavolio kultūros sampratas. Egzistencinio filosofavimo pagrindu išaugusi Girniaus filosofija tiesiogiai nebeperėmė nei lietuvių kultūros filosofijos tematikos, nei jos metodo. Jo mąstymas gerokai skyrėsi nuo vyresniųjų kolegų Vytauto Didžiojo universitete. Jei ne II pasaulinis karas ir okupacija, Lietuvoje būtų iškilusi nauja mąstytojų karta, ir Girnius neabejotinai būtų tapęs pirmasis. Vis dėlto priėjau išvadą, kad išėivijoje, kitomis socialinėmis, kultūrinėmis bei intelektualinėmis aplinkybėmis ir kitoje teminėje plotmėje Girnius pratęsė svarbiausius lietuvių kultūros filosofijos svarstymus, užaštrindamas ir radikalizuodamas jai iškilusias dilemas. Iš Kavolio labai įvairaus pobūdžio sociologinių, psichoistorinių, lyginamosios civilizacijų analizės ir kitokių veikalų taip pat pamėginau rekonstruoti jo kultūros filosofijos sampratą.

Šiam mano darbo segmentui taip pat priklauso devyni Stasio Šalkauskio *Raštų*, kuriuos pasiūlė sudaryti „Mintis“ leidykla, tomai, Vinco Vyčino *Raštų* tritomis, kuri jai pasiūliau aš, knyga *Visa aprėpanti dabartis*, kurioje sudėliojau pokalbius su Algiu Mickūnu, kai su juo susipažinome ir susidraugavome, Greimo kūrybai aktualizuoti skirtas dvitomis². Šitaip, drįstu teigti, buvo gana plačiai aprėpta filosofinio kultūros apmąstymo raida nuo lietuviškosios filosofijos atsiradimo XX amžiaus pradžioje, glaudžiai susijusio su tautiniu atgimimu, iki savarankiškos akademinės filosofinės disciplinos sukūrimo tarpukario metais ir jos kūrybiškos tautos išeivijos bangoje po II pasaulinio karo. Pačioje Lietuvoje vos užsimezgusi filosofinė tradicija buvo drastiškai sunaikinta okupacijos ir pradėjo formuotis iš naujo, praėjus dešimtmečiams ir vis silpnėjant ideologiniams gniaužtams. Ir šio laikotarpio filosofijoje ieškojau, ką galėčiau įtraukti į punktyrinę lietuvių kultūros filosofijos seką, bet nieko substanciškesnio neaptikau.

Šiuos darbus pratęsiau ir, kaip vėlgi atrodė, užbaigiau sudėdamas į knygą *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*³. Pirmiausia perrašiau savo pirmąją knygą, išlaisvindamas nuo anuomet neišvengiamos tarybinės filosofinės kalbos balasto. Pradžioje ketinau tiesiog parengti antrą jos leidimą, bet tai pasirodė labai keblu – medinė anų laikų filosofinė kalba pasidarė tiesiog nebepaskaitoma, būtų reikėję daugybės komentarų. Kita vertus, nulupus anuomet neišvengiamos konjunktūrinės kalbos luobą, konceptualinis branduolys, mano nuostabai, atsilaukė. Vėliau, antrosios nepriklausomybės laikais rašyti tekstai tokios operacijos, žinoma, nepareikalavo, perspausdindamas palikau jų atsiradimo aplinkybių, taip pat ir savo tuometinių iliuzijų apie tuoj atsigaussiančią lietuvių filosofijos tradiciją pėdsakus.

Bet dar įdomiau, kad, atkūrus nepriklausomybę, kai kurios I Lietuvos Respublikos laikų mąstytojų apie kultūrą idėjos pasirodė netikėtai aktualios. Mūsų istorija tartum padarė kilpą ir atsidūrėme ten, kur jau seniai buvome buvę. Atsirado ir vis auga ištisas publicistų ir ideologų spektras nuo ultrakairiųjų iki ultradešiniųjų, kurie atkartoja (veikiausiai šito nė neįtardami) ano meto Šalkauskio ar Sezemano tiesioginių ir netiesioginių oponentų argumentus. Todėl šių mąstytojų kažkada paleistos strėlės ir šiandien pataiko į gyvus taikinius. Jų balsai vėl suskamba diskusijoje ar, tiksliau sakant, suskambėtų, jeigu į juos būtų įsiklausoma. Žinoma, taip nėra, viskas lieka užmiršta ir pradedama iš naujo tartum plyname lauke.

Vėliau į šią darbų apie lietuviškąją kultūros apmąstymą eilę įsirikiavo keli straipsniai, kuriuose mėginau iškelti Algirdo Juliaus Greimo semiotikoje, publicistikoje ir epistolikoje slypinti filosofinį jo mąstymo matmenį – jo egologiją ir lietuvių kultūros projektą. Čia prisišliėjo ir Alfonso Nykos-Niliūno egzistencinio laiko sampratų analizė⁴.

² Šalkauskis, St. *Raštai*, t. 1–9. Vilnius: Mintis, 1990–2012; Vyčinas, V. *Raštai*, t. 1–3. Vilnius: Mintis, 2002–2009; *Visa aprėpanti dabartis. Algij Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas*. Vilnius: Baltos lankos, 2004; *Algirdas Julius Greimas. Asmuo ir idėjos 1*, sud. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 2017; *Algirdas Julius Greimas. Asmuo ir idėjos 2*, sud. A. Sverdiolas, E. Landowski. Vilnius: Baltos lankos, 2018.

³ *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*. Vilnius: Apostrofa, 2012.

⁴ Greimo egologija. In: *Algirdas Julius Greimas. Asmuo ir idėjos 2*. Vilnius: Baltos lankos, 2018; Greimo demiurgija: lietuvių kultūros projektas. *Darbai ir dienos*, 2017, nr. 68; Alfonsas Nyka-Niliūnas: Gyvenimo projektas. *Darbai ir dienos*, 2015, nr. 64.

Neketinau toliau dirbti kaip filosofijos istorikas, o tiesiogiai pratęsti lietuvių kultūros filosofijos darbą atrodė neįmanoma dėl didžiulių filosofinės sąmonės pertrūkių ir pamatinių prielaidų pokyčių. Reikėjo eiti prie pačių problemų ir savarankiškai jas svarstyti bei spręsti savo atsakomybe. Iš filosofinio istorinio darbo ir ilgametės įvairių filosofijos kursų dėstymo Vilniaus universitete bei Dailės akademijoje patirties man išliko dėmesys klasikinės ir moderniosios Vakarų filosofijos problematikai, pamatinėms jos sąvokoms, problemoms ir jų transformacijoms istorijoje iki pat šių dienų. Liko svarbus galingas platonizmo ir aristotelizmo potencialas, be kurio ir šiandien, mano manymu, neįmanoma nieko suprasti Vakarų mąstyme, nors tematikos lygmenyje jų beveik niekas nebesvarsto. Kad metafizika vis dar svarbi ir jos negalima išleisti iš akių, susivokiau anaip tol ne iš karto – pradžioje nubėgau į priekį, o jau paskui, gerokai vėliau ji mane pasivijo. Taip pat išliko aktualus dėmesys kultūros laiko problematikai, susijusiai su žmogaus egzistencijos akiračiu. Taip atsirado pamatinė įtampa tarp metafizikos, svarstančios tai, kas būna visuomet, ir laiko akiratyje besiskleidžiančios patirties, kuri susiduria tik su tuo, kas atsiranda, pabūna ir išnyksta, stumianti mane pirmyn. Žinoma, ne viską, kas įvyko, sugebėjau aiškiai suvokti ir artikuliuoti tekstuose.

Šias sąsajas su ankstesniu savo darbu, tiesą sakant, pamačiau tik žvelgdamas atgal, o tada man tiesiog pradėjo rūpėti kiti dalykai. Kažkuriuo metu ėmė formuotis mano darbo technika – ekstensyviai skaitant įvairaus pobūdžio tekstus, pamažu ryškintis rūpimas sritis, paliekant nuošalyje kitas (tai ne mažiau svarbu), žymėtis ir kaupti pastabas, darytis užrašus ir išrašus, žingsnis po žingsnio ar, tiksliau sakant, ratas po rato kristalizuojant ir plečiant būsimąjį tekstą. Man tai būtina, nes labai prastai atsimenu ir tam tikra prasme „nieko neturiu galvoje“, tenka vis iš naujo „viską pradėti iš pradžių“, tačiau pasižiūrint, ką jau turiu. Man mąstymas reikalauja rašymo, o rašymas daugiausia yra perrašymas. Niekad nežinau, kada pradėjau ir / ar užbaigiau, o gal tiesiog beviltiškai įsivėliau į smulkmenas bei digresijas ar tiesiog nusialinau ir nusibodo. Vadinu tai „rašytiniu protu“. Kai perskaičiau Gustavo Flauberto romaną *Bouvard et Pecuchet*, mane nemaloniai palietė – atpažinau save. Paradoksalu, bet tai, ką iš tiesų turi omenyje ir nori pasakyti, paaiškėja ne iš karto, o kartais gerokai vėliau, ir būna netikėta sau pačiam. Tam tikru momentu pasirodo kažkas nauja ir svarbu. Tik todėl ir verta rašyti ir perrašyti, mezgant asimetrišką vis trūkinėjantį dialogą su savimi pačiu ir šitaip stumiant mintį pirmyn. Mintį, kuri yra ne „tavo“, o, kaip moko Nietzsche, „tave aplanko, kai ji nori“.

Ėjau prie fenomenologijos ir hermeneutikos. Į fenomenologinę filosofiją, ypač Edmundo Husserlio, gilinausi dar būdamas aspirantūroje (dabar tai vadinama doktorantūra), ji man buvo ir liko svarbi, bet jai skirtų darbų beveik nesu parašęs⁵. Tiesa, išverčiau tris fenomenologines knygas⁶. Nusprendžiau „tyrinėti“, kaip tada buvo ir dabar dar oficialiai sakoma, hermeneutinę filosofiją. Ilgamečių šios filosofijos studijų rezultatai

⁵ Šiokios tokios išimtis: Filosofas ir tapyba. In: Maurice Merleau-Ponty, *Akis ir dvasia*. Vilnius: Baltos lankos, 2005; Etnometodologija kaip refleksijos pratybos. *Baltos lankos*, 2010, nr. 31/32.

⁶ Mickūnas, A., Stewart, D. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos, 1994; Levinas, E. *Etika ir begalybė*. Vilnius: Baltos lankos, 1994; Merleau-Ponty, M. *Akis ir dvasia*. Vilnius: Baltos lankos, 2005.

sutelkti dviejose mano monografijose: *Būti ir klausti* ir *Aiškinimo ratas*⁷. Šiose knygose nagrinėjau svarbiausių hermeneutinės filosofijos atstovų idėjas (Martino Heideggerio, Hanso-Georgo Gadamerio, Paulio Ricoeuro ir daugelio kitų), tada garsiausias su jomis susijusias diskusijas, sudariau ir išverčiau Gadamerio ir Ricoeuro tekstų rinktinę⁸. Be to, daugelį metų dėščiau tradicinę hermeneutiką, pradėdamas nuo senųjų, graikų ir žydų hermeneutikų iki filosofinės, diltėjiškosios hermeneutikos atsiradimo.

Tačiau tikrasis mano tikslas buvo ne „tyrinėti“, o perprasti hermeneutinį, taip pat su juo kuo glaudžiausiai susijusį fenomenologinį filosofavimą, šitaip pasirengti ir išmolti filosofiskai dirbti, tai yra pačiam nagrinėti vieną ar kitą rūpimą problemą. Dabar manau, kad tai vis dar buvo mokymasis, *Lehrjahre*, arba, pasinaudojant semiotiniu žargonu – kompetencijos įgijimas. Tas laikas jau praėjo, nebetinetu daugiau rašyti apie hermeneutinę filosofiją, nagrinėti jos autorių idėjų. Filosofijos istoriko darbas pats savaime nėra filosofinis. Idėjų aiškinimasis, jų subtilybių svarstymas yra vidinis mokyklinis dalykas: jis būtinas kiekvienam, kas rimčiau imasi filosofijos, bet jo anaip tol nepakanka. Etienne'as Gilsonas yra taikliai pastebėjęs apie neoscholastiką, kad jos kategorijos taip gerai išplėtos ir tokios lanksčios, jog jomis galima suformuluoti ir nagrinėti bet kokią kitą filosofijos krypčių naujai iškeliamą problematiką (jis daugiausia turėjo omenyje egzistencializmą). Tačiau sakyčiau, kad čia esama paradokso: šitaip padarius, tos problemos tartum ištirpsta. Sprendimai ateina gatavi iš kažin kokios sudėtingos argumentacinės mašinos, bet jie nepatenkina, nes yra per bendri, nepagauna naujai išskylančių klausimų savitumo, veikiau jį savaip normalizuoja ir kartu nuslepia. Vėliau supratau, kad tai būdinga kiekvienai mokyklinei filosofijai, taip pat ir deridinei, fukoistinei ar deliozinei. Tai, ką galima pavadinti tikroju filosofiniu darbu, prasideda tada, kai įsisavini vienas ar kitas sampratas, pasidarai iš jų įrankius ir juos naudodamas nagrinėji tau rūpimus dalykus, o ne tiktai demonstruoji, kaip tie įrankiai veikia.

Tiesą sakant, su tuo kompetencijos įgijimu yra sudėtingiau – tam tikra prasme ji niekad nebūna pakankama ir mokymasis niekada nesibaigia. Jau keliolika metų vedu privatų seminarą, kur kruopščiai skaitome su kolegomis dabartinės filosofijos veikalus, gilinamės į pagrindus ir narstome smulkmenas, siekdami tobulinti savo instrumentariją ir vis iš naujo aštrinti filosofinius įrankius, o svarbiausia – lavinti ir palaikyti darbo jais įgūdžius. Tai turi būti gyvas ir bendras mąstymas, kuris, kaip kažkada reikalavo Platonas, „pritrintų“ vieną prie kitos seminaro dalyvių bendrai vartojamas sąvokas. Norinčių taip leisti laiką nebūna daug, bet keli ar keliolika kol kas visada atsiranda.

Labiausiai man rūpėjo probleminis branduolys, susijęs su kultūros apmąstymu, jam skyriau daugiausia dėmesio. *Aiškinimo rate* nagrinėjau, kaip hermeneutikai svarstė dirbinio, kūrinio, žaidimo, istorijos, tradicijos ir kitas problemas. Pamažu kristalizavosi tai, ką tam tikru metu pavadinau hermeneutine kultūros filosofija. Šiai filosofijai plėtoti tiesiogiai ir ištaisai buvo skirta mano knyga *Steigtis ir sauga*, kurią suvokiau kaip pirmąjį

⁷ *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofijos studijos – 1*. Vilnius: Strofa, 2002; *Aiškinimo ratas. Hermeneutinės filosofijos studijos – 2*. Vilnius: Strofa, 2003.

⁸ Gadamer, H.-G. *Istorija, menas, kalba*. Vilnius: Baltos lankos, 1999; Ricoeur, P. *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

hermeneutinės kultūros filosofijos tomą. Mane paskatino Vytautas Kavolis. „Savo“ kultūros filosofiją dėščiau keliose aukštosiose mokyklose ir šį tą vis papasakodavau Kavoliui (1995 m. jis ištaisą semestrą skaitė paskaitas „Kultūros dirbtuvė“ Vilniaus universiteto Filologijos fakultete). Kartą Vytautas lakoniškai, kaip jam buvo būdinga, patarė, kad man „jau reikėtų publikuoti“. Tada iš užrašų stirtos atskyrčiau sąlygiškai kompaktišką pirmąją dalį. Likusias toliau naudoju ruošdamasis paskaitoms, jos vis kristalizuojasi, transformuojasi ir... ilgėja.

Kultūros filosofijos hermeneutiškumas, kaip jį suprantu, be kita ko, reiškia, kad ne tik tai jos objektus, temas, bet ir konceptualines priemones joms nagrinėti mėginu išgauti iš pačios Vakarų mąstymo tradicijos – ne tik tai filosofinės, bet ir teologinės, poetinės, istoriografinės ir kitų, kokias tik pajėgiu atrinkinti. Todėl analizę kaskart plėtoju dvejose plotmėse:

1. konkrečioje teminėje, susijusioje su vienokiais ar kitokiais kultūros tekstais (mitiniais, epiniais, traginiais, poetiniais, religiniais, filosofiniais), kurie atrodo svarbūs ir įrikiuoti į vieną ar kitą kultūros raidos trajektoriją, taip pat su įvairialypių kultūros istorijų bei teorijų (taip pat ir filosofinių teorijų) nagrinėjama medžiaga ir nagrinėjimo būdais;
2. kartu mėginu užčiuopti atitinkamą filosofinę problemą: kaip reikiassi vieno ar kito kultūros buvinio (veiksmo ar veikalo – dirbinio, kūrinio ir įvairiausių jų atmainų) buvimo būdas. Pasaulio, arba laiko akiratyje tai reiškia – kaip šie buviniai randasi, tveria ir nyksta? Tiesioginė teminė nagrinėjamo teksto plotmė ir tie klausimai, kuriuos jam užduodu ir stengiuosi išgauti iš jo atsakymus, kartais labai skiriasi; pavyzdžiui, nagrinėdamas nuodėmės sampratą keliuose apaštalo Pauliaus laiškuose, mėginau rekonstruoti jo policentrinės kultūros erdvės bei laiko sampratą ir tai, kaip šiuose erdvės ir laiko matmenyse išdėstomos trys jam svarbios, beje, ir šiandien gyvuojančios skirtingos žmonių bendrijos – žydai, graikai (ar apskritai pagonys) ir krikščionys.

Du esmingiausius kultūros aspektus įvardijau kaip steigtį ir saugą. Šios sąvokos nusako socialinės kultūrinės žmonių bendrijos pagrindus: jos kūrimą, išradimą, konstravimą ir palaikymą, saugojimą, atkūrimą, rekonstravimą, sklaidą ir plėtrą, pagaliau jos naikinimą, kritiką bei dekonstravimą. Visa tai aptinkama istorijoje. Teminiu atžvilgiu *Steigtje ir saugoje* daugiausia nagrinėjau veiksmus ir jų tapimą kultūriniais veiksmiais, tai yra jų paradigmaticiją, virtimą sekamais pavyzdžiais, įsikūnijimą vienokioje ar kitokioje žmonių veiksenoje.

Vadovaudamasis jau minėtu hermeneutiniu principu išgauti konceptualines priemones iš pačios tradicijos, kitaip sakant, apmąstyti apmąstymą, pačią žmogiškųjų veiksmų sritį aptariau pasitelkęs kai kurias tam tikru būdu procentuotos Platono filosofijos sąvokas. Tai, kas laikoma platonizmo branduoliu – idėjų teoriją, – pastūmiau kiek į šalį, o dėmesį sutelkiau į tai, kas paprastai lieka veikia paraštiniu dalyku – erotikos teoriją. Nagrinėjau, kaip vadinamąjį buvinio „dalyvavimą“ savo idėjoje, tai yra patį jo buvimą, Platonas aptaria laiko ir mirtingosios, biologinės ir kartu suprabiologinės būtybės, arba kultūrinės žmogaus egzistencijos akiračiuose. Čia pamatinėmis sąvokomis pasidaro taip pat dvejopai – biologiškai ir kultūriškai – apibūdinami stoka ir su juo susijęs geismas. Tai

pamatinė intencinė egzistencijos sąranga, lemianti giliausią motyvaciją, kuria remiasi ir iš kurios išauga visa daugialypė žmogaus veikla.

Metafizinės amžinosios, sau pačiai tapačios būties atitikmuo pasaulio, arba laiko, tai yra visuotinio kismo, srityje yra aktyviomis pastangomis užtikrinama buvinių tvermė. Tik šitaip, sako Platonas, stirma ar liūtas pasiekia jiems prieinamą amžinybės (stirną ar liūtų rūšies) dalį. Tai ne kas kita, kaip kova už būvį, savo paties ir savo palikuonių tvermę.

Kalbant apie žmogiškas būtybes, pasirodo dar vienas ne mažiau svarbus dalykas – savitai žmogiški, kultūriniai gėriai iškeliami aukščiau už vitalinės srities vertybinę dominantę – gyvastį – ir saugomi palaikant šį hierarchinį vertybinį pasirinkimą. Žmogiškojoje egzistencijoje atsiranda dalykų, svarbesnių už gyvybę. Daugiausia nagrinėjau dorybės, ypač graikišką *arete*, pavyzdį. Homero herojai steigia tarpusavyje savitą bendriją, paremtą šlovės principu, ir šitaip įkūnija tam tikrą idealybę, reikalui esant, savo gyvybės kaina. Socialinės kultūrinės graikų bendrijos rastį ir tvermę užtikrina praeities herojai, geidę pasiekti šlovę tarp amžininkų bei palikuonių ir savo veiksmais davę sektinus šlovingus pavyzdžius, ir palikuonys, kuriuos šie pavyzdžiais patraukia bei sužavi, ir todėl jie juos kartoja, jais seka.

Veiksena būna įtvirtinama naudojant ne tiktai epinius, bet ir mitinius, istorinius, religinius, filosofinius, teisinius ir kitokius diskursus. Tapdami mąstymo, suvokimo, jautimo, veikimo, dirbdinimo ir kūrimo paradigmomis, šie diskursai kiekvienas savaip steigia ir saugo žmonių bendriją, artikuliuoja tam tikrą istorinį bendrą žmonių pasaulį, suteikia bruožus žmonių mąstysenai, veiksena ir jausenai. Knygoje konkrečiai nagrinėjau šiuos skirtingus būdus, taip pat jų transformacijas, vykstant pamatiniam Vakarų civilizacijos kismui, vadinamam modernizacija, iki pat aukštyn kojomis apvirtusios herojiškos figūros – Don Kichoto. Pasenusios paradigmos tyko savo bepročių. Vis dėlto beviltiškai pavėlavusio riterio figūra nėra vien tiktai komiška, giliau joje glūdi ir tragikos momentas.

Pasakodamas apie kažkada iškilusią dilemą ir atrastą jos sprendimą, diskursas įtraukia gyvuosius į savo tiesų ir vertybių pasaulį. Diskursuose, taip pat vaizduojamųjų ar kitokių menų kūriniuose įkūnytos esminės žmogiškosios situacijos ir esminiai sprendimai gali netiesiogiai tapti klausytojo, skaitytojo ar žiūrovo situacijomis ir problemomis, pastatyti jį savo akivaizdoje ir įtraukti, o kartu pareikalauti iš jo priimti arba atmesti iššūkį, rinktis viena ar kita, šiandien sakyti „taip“ arba „ne“. Toliau jau yra tiktai valia arba bejėgystė atitinkamai veikti. Diskursas ne tiktai atveria ir palaiko pasirinkimo galimybę atvirą, jis taip pat ir įtraukia, reikalaujamas atsakymo ir atsakomybės. Dar daugiau – jis padaro diskurso akivaizdon stojančių žmonių veiksmus kvalifikuojamus, pamatuojamus, įvertinamus. Ne tiktai skaitytojas įvertina diskursą, bet ir diskursas – skaitytoją.

Minėjau, kad steigties ir saugos sampratas skleidžiau remdamasis pamatinėmis klasikinės graikų filosofijos sąvokomis. Jas gretinau su kitomis, radikaliomis ir negatyviomis sąvokomis, kurios taip pat sudaro Vakarų mąstymo išteklius, atveria ir laiko atviromis kitas esmines šios tradicijos galimybes. Kaip radikalią platonizmo priešybę ir galingą idealizmo alternatyvą pasitelkiau Biblijos *Koheleto* knygą. Tuo būdu steigties ir saugos problematiką sugretinau su pripažinimu visiškos nežinios apie transcendentinį egzistencijos akiratį ir mąstymo apsiribojimu totalia šiapusybe. Taip pat pasekiau tai, ką

vadinu anapusbės nyksmu ar slėptimi naujaisiais laikais. Konkrečiai, nagrinėjau, kaip platonizmą ir metafiziką vėlgi ardo ir radikaliai apriboja totalios šiapusybės akiratis – šitai išžvelgiau Friedricho Nietzsche's ir Martino Heideggerio mąstyme. Šiame akiratyje visa steigties ir saugos problematika transformuojasi ir radikalizuojasi, atsidurdama chaoso ar niekio akiratyje, taip pat pasipildo naujais – neribotos plėtros, įveikos ir saviįveikos – dėmenimis. Tai ypač išryškėja Nietzsche's atvertame valios galiai apmąstymo akiratyje.

Gilindamasis į pasaulio erdvės ir laiko problematiką suformulavau kultūros kaip policentrinių, monadiškai organizuotų prasmės ansamblių sampratą. Remdamasis šia veiksmų, dirbinių ir kūrinų konstituojamos erdvės ir laiko samprata, knygoje *Apie pamėklinę būtį*⁹ svarsčiau kertines teorines, metodologines ir pasaulėžiūrinės Lietuvos kultūros istorijos problemas: savaties dinamiką, funkcionalistinės ir paradigminės istorijos sampratos santykį, aprašymo ir argumentacijos, fenomenų spektro ir jų lauko skirtis ir kitus dalykus. Knygoje pasiūliau kelis naujus, mūsų kultūros istorikų netaikomus conceptualinius įrankius bei kultūros istoriko savivokos būdus, reikalingus nagrinėjant keblius Lietuvos kultūros istorijos reiškinius. Parodžiau, kaip šie įrankiai veikia, svarstydamas anksčiau šiuo požiūriu nenagrinėtą kultūros istorijos šaltinį – XIX a. pradžios žemaičio pranciškono Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos pamokslą apie „nečystatos“ nuodėmę.

Ilgokai vedžiau dailėtyros metodologijos seminarą Vilniaus dailės akademijoje, sutelktą į atvaizdo antropologijos problematiką, kuriame buvo nagrinėjami kelių svarbių XX a. dailėtyros teoretikų veikalai. Iš to išaugo seminaro dalyvių knyga, kurioje tiriamas XVI–XVII a. lenkų dominikono Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventus paveikslus, įteisinantį bei grindžiantį jų gerbimą, taip pat keli mano straipsniai teorine vizualinių menų tematika¹⁰.

Šias sampratas taip pat pritaikiau nagrinėdamas dabartinės Lietuvos kultūros ir visuomeninės sąmonės ypatybes. Paprastai skaitydavau pranešimus šiomis temomis metiniuose „Santaros“ suvažiavimuose, o paskui jų pagrindu parengdavau ir spausdindavau esė. Aptariau korinę viešosios erdvės sąrangą (ji sudaryta iš smulkių akučių, kurias skiria sienelės) – savotišką viešos erdvės, kurioje galėtų sklisti teoriniai, etiniai, politiniai svarstymai ir meninės praktikos, ydingą alternatyvą. Nagrinėjau šios erdvės horizontalumą (lėkštumą), neleidžiantį pasirodyti viešumoje bent kiek iškilėsnėms idėjoms, o aukštosios kultūros reiškinius paliekantį dispersiškumą, punktyriškumą ir bergždžius. Cinišką mąstymą interpretavau kaip vertybių ir paties aukštybės matmens redukavimą. Parodžiau, kad panašų vaidmenį atlieka mūsų kultūrai būdinga teorinio mąstymo ir išminties stoka, masinė žiniasklaida, ne racionaliai svarstanti, o tikrai jaudinanti, taip pat tai, ką pavadinau mažaraštiškumu, neveiksminga humanitarinių bei socialinių mokslų leidyba ir kiti

⁹ *Apie pamėklinę būtį ir kiti etiudai*. Vilnius: Baltos lankos, 2006.

¹⁰ *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventus paveikslus*, sud. T. Račiūnaitė. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009; Atvaizdo tvarka. Gombrichiniai svarstymai. In: *Estetikos ir meno filosofijos transformacijos*, sud. A. Andrijauskas. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir sociologijos institutas, 2005; Atvaizdo riba: „Nedirbsi drožinio“. In: *Žydų kultūros paveldas: istorija ir dabartis*, sud. A. Andrijauskas. Vilnius: Kronta, 2009; Skonio reikalas. *Baltos lankos*, 2012, nr. 35.

neefektyvūs kultūros sklaidos mechanizmai¹¹. Šie mano tekstai priklausytų kultūros kritikos žanrui, tačiau, nagrinėdamas dabartinės lietuvių kultūros reiškinius, rėmiausi hermeneutinės kultūros filosofijos pagrindais.

Mano hermeneutinės kultūros filosofijos projektas dar anaip tol neužbaigtas, gal nė neįpusėtas. Jį plėtoju, nuo veiksmų, *ethos* eidamas prie veikalų, *techne* ir *poiesis* srities, konkrečiai, prie dirbinių ir kūrinii analizės. Šiuos dalykus vienu ar kitu atžvilgiu jau esu nagrinėjęs straipsniuose¹², dėstęs (ir dėstau dabar) paskaitose. Šiuo metu, kaip sakoma, ant mano rašomojo stalo yra antrasis hermeneutinės kultūros filosofijos etiudų tomas – *Darbas ir dirbinys*.

Dirbinių dirbdinimas, mano supratimu, išauga iš žmogaus egzistencijos giliausios dvilypės intencinės sąrangos – stokos ir geismo, susijusių su jo kūniškumu ir atitinkama priklausomybe nuo pasaulio. Pamatinį kultūros klodą sudaro gamtos pertvarkymas pagal labai skirtingus projektus ir programas, kurie gamtos daiktus perkeičia į žmogaus daiktus ir ištisius jų ansamblius, lemiančius vienokį ar kitokį egzistencijos pavidalą, taip pat nuolatinį šios perkeistos būklės palaikymą sąmoningomis pastangomis. Šioje perspektyvoje gamta veriasi žmogui kaip žaliava ir mechanizmai, panaudotini efektyviai veikiant, taip pat visa tai talpinančios ir gaubiančios, niekam neįveikiamos ir viską įveikiančios chtonikos akiratis.

Hermeneutine gija šiam tyrimui pasitarnauja Platono ir Aristotelio filosofija, centruota taip, kad dėmesio lauke atsidurtų prigimtinės rasties bei tvermės (*physis, bios*) ir dirbtinės rasties bei tvermės (*techne, poiesis*) gretinimas, nušviečiantis jas abi. Su šiuo filosofiniu apmąstymu gretinu amatų aptarimą bei grindimą žydu *Biblijoje*. Natūralistinis požiūris aptaria dirbinį kaip gamtos dalį ir redukuoja jį į medžiaginį substratą, išleisdamas iš akių kitą – dirbininę, arba kultūrinę dirbinio prigimtį. Niekad negalėjau sutikti su Arvydu Šliogeriu, daiktiškąją būtį ir daiktiškumo duotį laikiusiu pamatiniais ir galutiniais dalykais, apmąstant būties problematiką, o visą kita demaskavusiu kaip simuliakrus, bet, jam gyvam esant, taip ir neprisiruošiau užmegzti bent kiek nuoseklesnės polemikos. Galbūt tam dar ateis laikas, nes jo tekstus turime ir yra su kuo ginčytis.

Pasirėmęs kai kuriomis savaip peraiškintomis Heideggerio analizėmis, dirbinio rastį ir tvermę aptariu kaip jo iškilimą ir glūdėjimą žmogiškojo pasaulio prieglobstyje. Tačiau, skirtingai nuo Heideggerio, mėginu sučiuopti esmišką žmogiškojo pasaulio daugiopumą ir atitinkamos dirbinio prasminių kontekstų kaitos bei jo steigties ir saugos būdų transformacijos galimybes, dirbinių transkontekstualizaciją, socialinį mobilumą, judėjimą tarp asmenų bendrijos viduje ir tarp bendrijų, virsmą preke, dovana ar grobiu, savo ruožtu kuriantį ypatingus socialumo pavidalus ir lemiantį asmenų padėtį sociume. Seku taip pat „pomirtinę“ dirbinio lemtį – jo nyksmą ir patekimą į ciklinį gamtos stichijų judėjimą.

¹¹ Mažaraštė kultūra. Sociokultūrinis etiudas. *Baltos lankos*, 2007, nr. 27; Išminties dorybė. Iš principo ir iš tikrųjų. *Baltos lankos*, 2012, nr. 37; Cloaca maxima. *Baltos lankos*, 2019, nr. 40.

¹² Darbas ir dirbinys. Aristotelinis heidegerinis svarstymas. *Problemos*, 2007, nr. 72; Du demiurgai. *Baltos lankos*, 2013, nr. 38–39; Platono materializmas. *Athena*, 2015, nr. 10; Anapus tinkamumo ir tausojimo: dirbinio virsmai. *Darbai ir dienos*, 2017, nr. 68; Paminklas ir laikas. Viollet-le-Duco ir Ruskino kontroversija. *Athena. Filosofijos studijos*, 2012, nr. 8; Paminklo vertės: Alois Rieglis. *Acta academiae artium vilnensis*, t. 92–93. Restauravimo laboratorija, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2019.

Pagaliau nagrinėju dirbinio „atgimimą“, jo grįžtį į pasaulį, virsmą archeologiniu radiniu, paminklu, muziejaus eksponatu. Šios dirbinio grįžties prielaida yra ypatingas sąmonės judesys – atgręžtis, akivaizdžiausiai pasireiškusi Renesansu ir nuo to laiko tiktai stiprėjanti ir plėtėjanti, vis intensyviau istorizmui.

Darbo ir dirbinio analizę ateityje turėtų pratęsti kūrybos ir kūrinio analizė. Nagrinėjant pastarąjį, tektų imtis įvairių ir skirtingų menų problematikos: laikinių praeiginių, kur reiškiasi gadameriškasis *Verwandlung ins Gebilde*, tai yra vyksmo „virsmas dariniu“, ir statinių patvariųjų, konstrukcinių ir vaizduojamųjų bei plastinių. Užbėgdamas už akių rimtesnei publikacijai, kuriai vis dar neateina laikas, išspausdinau trumpą savo paskaitų kurso santrauką¹³. Kiekvienam menui būdinga savita problematika, kuri, judant hermeneutiniu ratu, savo ruožtu suteikia esmingas išvadas hermeneutinei kultūros filosofijai ir reikalauja vis tikslinti, o kartais ir gerokai keisti prielaidas. Ši proginė mano paties atgręžtis į savo filosofinio darbo visumą paskatino mane įvertinti, kurioje kelio vietoje dabar esu. Įsitikinau, kad gaišti nėra kada, turiu sparčiai eiti pirmyn. O gal, pasirinkdamas ne tokią herojišką leksiką, pasakyčiau, kad mano didžiojo žaidimo taisyklės yra daugmaž paaiškėjusios ir belieka tą žaidimą tęsti, kol lauktai ar nelauktai nuskambės baigiamasis švilpukas. Lyg ir nepanašu, kad šis žaidimas man nusibostų anksčiau, nors, aišku, niekad negali žinoti, galbūt ir tai dar teks patirti. Impulsą, kažkada ankstyvoje jaunystėje pastūmėjusį mane filosofijos link, galėčiau apibūdinti kaip neapibrėžtai universalų klausimą: „ką visa tai reiškia?“ Atsakymo į jį nežinau ir dabar. Bet šį niekad griežčiau nesuformuluotą klausimą pavyko paversti ištisu pluoštu aplinkkelių, kurie ir sudaro mano filosofinį darbą. Jį dirbdamas, kartkartėmis pasijuntu šį ar tą supratęs, o paskui judu toliau.

¹³ *Kultūros filosofija. Bendrauniversitetinio kurso medžiaga antrosios studijų pakopos studentams*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007.